

कोरोना लॉकडाऊनमधील समाजमाध्यमांवरील संगीत अभिव्यक्ती

अतींद्र सरवडीकर

सारांश : जीवघेण्या आणि नव्याने उद्भवलेल्या कोरोना विषाणूचा वेगाने फैलाव होत असल्याने जगभरात भीतीचं वातावरण आहे. कोरोनाचा संसर्ग १००हून अधिक देशांमध्ये पसरला आहे. त्यामुळे अनेक देशांकडून खबरदारीचे उपाय आखण्यात आले आहेत. इतर सर्व क्षेत्रांप्रमाणे संगीतक्षेत्रावरही या कोरोना आपत्तीचा खोलवर परिणाम झाला आहे असे दिसून येते. संगीत ही प्रयोगकलांमध्ये मोडणारी कला आहे. प्रत्यक्ष प्रस्तुतीमध्ये या कलेचे सर्वाधिक सार्थक होत असते. कोरोना आपत्तीमधील समाजमाध्यमांवर प्रकट होणारे कलाविष्कार संगीताचे समाजाशी असणारे नाते ठळकपणे अधोरेखित करणारे आहेत. वर्तमान विलग्नवासाच्या काळातल्या या विशेष संगीत आविष्कारांचा मागोवा घेणारा हा लेख.

अभिजात भारतीय शास्त्रीय संगीत, उपशास्त्रीय संगीत, सुगम संगीत, चित्रपट संगीत, लोकसंगीत, पाश्चात्य संगीत अशा अनेक प्रकारच्या संगीतात पूर्ण वेळ करिअर करणारे कलाकार आता दुर्मीळ राहिलेले नाहीत. अनेक सांगीतिक कार्यक्रम आपल्या आसपास होत असतात. संगीताशी निगडित असणारे तंत्रज्ञ, शिक्षक, समीक्षक, संशोधक, समन्वयक, आयोजक हेही मोठे कार्यक्षेत्र व्यापतात. संगीतक्षेत्राशी निगडित या सर्वासमोर कोरोनासारख्या आपत्तीने साहजिकच फार मोठे संकट उभे ठाकले आहे. संगीत ही जनमानसाशी घट्ट जोडलेली कला आहे. संगीताचा समाजमनावर आणि सामाजिक संदर्भाचा सांगीतिक अभिव्यक्तीवर खोलवर परिणाम होत असतोच.

वर्तमान विलगवासाच्या काळात कला अभिव्यक्तीसाठी सोशल मीडियाचा आधार घेतला जात आहे. “सोशल मीडियावर असणे” ही जणू आत्ताच्या काळाची अनिवार्य गरजच झाली आहे. तिथे नसणे हे काळाबरोबर नसल्याचे लक्षण मानले जाऊ लागले आहे. इंटरनेटवरील सोशल मीडिया हे जगभरातील नागरिकांच्या आयुष्यातले व समाजातले एक महत्त्वपूर्ण माध्यम बनले आहे. [8]

कधीही न अनुभवलेला लॉकडाऊनचा काळ आणि कलासृजन: चीनमधील वुहान शहरात डिसेंबर २०१९मध्ये कोरोना विषाणू संसर्गाचा उद्रेक झाला. त्यानंतर चीनमध्ये हातपाय पसरणाऱ्या कोरोना विषाणूंनी चीनच्या सीमा पार करत जगभरात थैमान घातले. इतके दिवस आजूबाजूच्या देशातून आणि राज्यातून बातम्या येत असताना मार्च महिन्यात पुण्यात अचानक दोन कोरोनाबाधित रुग्ण सापडले आणि महाराष्ट्रातही कोरोनाने शिरकाव केल्याचे निष्पन्न झाले. तेव्हापासून राज्यात जे घडते आहे, त्यावर प्रत्येक जण नजर ठेवत आहे. सध्या महाराष्ट्रात कोरोना विषाणूसंसर्ग दुसऱ्या टप्प्यावर पोहोचला आहे. कोरोना संसर्गजन्य आजार असल्यामुळे झपाट्याने फैलावत आहे. या आजारात मृत्यूचा दर देशात सध्या जरी कमी दिसत असला तरी, संसर्ग पसरण्याचा दर खूप जास्त आहे, असे राज्याचे आरोग्यमंत्री राजेश टोपे यांनी सांगितले. [14]

संसर्गजन्य आजारांना रोखण्यासाठी गर्दी कमी करणे हाच प्रभावी उपाय ठरतो. त्यामुळे सरकारने मार्च महिन्यापासून त्या दिशेने काम सुरू केले होते. सध्या मागील एक महिन्यापासून अमलात असलेला ‘लॉकडाऊन’सारखा दुर्मीळ पर्याय वेळीच स्वीकारला जातो. लॉकडाऊनमध्ये नागरिकांना आपला परिसर सोडून दुसरीकडे जाण्यास मज्जाव केला जातो. हा निर्णय किती कालावधीसाठी ठेवायचा हे संबंधित स्थितीवर अवलंबून असते.

राज्य सरकारने रुग्णांची संख्या वाढताच गर्दी कमी करण्याचा उपाय हाती घेतला. यासंदर्भात तातडीने आदेशही जारी करण्यात आले. सर्व शाळा आणि विद्यापीठांसह रेस्टॉरंट, बार आणि इतर अनावश्यक किरकोळ दुकाने बंद केली गेली. मॉल्स, जिम, जलतरण तलाव बंद केले गेले. सार्वजनिक ठिकाणचे कार्यक्रम रद्द करण्याचे आदेश दिले गेले. गर्दी कमी व्हावी यासाठी जमावबंदी आदेश लागू करण्यात आले. केवळ जीवनावश्यक वस्तूंच्या खरेदीसाठी घराबाहेर पडण्याचा सल्ला राज्य सरकारने दिला. सार्वजनिक वाहतूकही बंद केली गेली. सध्या ०३ मे पर्यंत असलेला देशातला लॉकडाऊन परिस्थितीनुसार पुढे वाढूही शकतो. [13]

सध्याच्या परिस्थितीत कोणालाच काही सुचेनासे झाले आहे. अक्षरशः जगभर कोरोनाचे तांडव सुरू आहे. मृतांचे आकडे, रुग्णांचे आकडे ऐकून अक्षरशः छाती दडपून जात आहे. अशा परिस्थितीत आता मोठेही घरात बसून वैतागलेले दिसत आहेत, तर लहानग्यांची काय कथा? सतत कंटाळा येत असलेल्या आजच्या पिढीला ह्या लॉकडाऊनच्या काळात कसे बिझी ठेवायचे हा खूप मोठा गहन प्रश्न निर्माण झाला आहे. कारण मुलांना मित्र -मैत्रिणींबरोबर खेळायला पाठवायचीही सोय राहिली नाही. प्रत्येकाने आपापल्या घरात राहणेच योग्य आहे. मग करावे तरी काय आता?

पण या परिस्थितीमुळे लॉकडाऊनला दुसरा पैलूही लाभला आहे. असे म्हणतात की, पुण्या-मुंबईसारखी शहरे कधीही थांबत नाहीत. अखंड कार्यमग्न असतात. घड्याळाच्या काट्यावर सतत धावणाऱ्या इथल्या माणसाला या लॉकडाऊनच्या सुट्टीत थोडी उस्त मिळाली आहे. आपल्यातील कलागुण जोपासायला आणि व्यक्त व्हायला थोडा वेळ मिळाला आहे. सोशल मीडियावर चांगलं संगीत ऐकायला आणि आपल्यातलं संगीत मांडायला सर्वजण उत्सुक आहेत असे चित्र दिसू लागले आहे. भूतकाळात शिकलेली जोपासलेली कला अशा निवांतवेळी आपले अस्तित्व दाखवू लागते. पोटापाण्याच्या उद्योगात विसर पडलेल्या रमलखुणा साद घालू लागतात. लॉकडाऊनमध्ये मिळालेल्या रिकाम्या वेळेत अनेक हौशी तसेच व्यावसायिक कलाकारांकडून नवनिर्मिती होत आहे असे दिसते. हाताशी सहज उपलब्ध असलेल्या सोशल मिडियाच्या माध्यमातून कलाकार आपला कलाविष्कार सर्वदूर प्रसृत करू शकतात. सोशल मीडिया अशा कलाप्रदर्शनाच्या विडिओनी दुथडी भरून वाहू लागला आहे. त्यांचा आस्वाद घेणारेही अनेक रसिक उपलब्ध आहेत. कलाकारांनी कलाप्रस्तुती करावी यासाठी अनेक आकर्षक सोशल मीडिया मंचदेखील या लॉकडाऊनच्या काळात तयार होऊ लागले आहेत. माणसाचा आणि संगीताचा किती घनिष्ट संबंध आहे हे या संकटाच्या घडीला पुन्हा एकदा अनुभवाला आले आहे. माणसाला थोडा जरी मोकळा वेळ मिळाला तरी आजही सूर त्याच्या हृदयात अलगद वस्तीला येतात, आपत्तीची तीव्रता कमी करतात याचा प्रत्यय आला आहे.

विद्यापीठ संगीत विभागांवरचा परिणाम : कोरोनाचे संकट उभे ठाकले ते परीक्षांच्या मोसमात! मुंबई विद्यापीठाच्या आमच्या संगीत विभागातही परीक्षांचाच माहोल असताना सगळे काही अनपेक्षितरित्या स्थगित झाले आहे. विद्यार्थ्यांना अभ्यास आणि रियाज करण्यासाठी प्रेरित करणे , प्रसंगी झूम, व्हाट्सअप, स्काईप अशा विडिओ कॉलिंग सोशल मीडियाच्या माध्यमातून लेखी व तोंडी परीक्षांची उजळणी करून घेणे असे work from home सध्या सुरू आहे.

या लॉकडाऊनच्या म्हणजेच विलगवासाच्या काळात केवळ युवावर्ग, नवोदित कलाकारच नव्हे तर गुरुजन, प्रस्थापित कलाकारही समाज माध्यमांवर खूप प्रमाणात सक्रिय झालेले दिसू लागलेत. ललितकला केंद्र, सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठातले प्रा. डॉ. चैतन्य कुंटे यांचा फेसबुकवरील संदेश इथे मुद्दाम उद्धृत करत आहे

ललितकला केंद्र गुरुकुलमधील माझ्या विद्यार्थ्यांना हा संदेश मी आज दिला, आणि मला वाटते की हा संदेश सर्वांनाच उपयुक्त आहे. म्हणून इथे सर्वांसाठी नमूद करत आहे. "तुम्हा सर्वांना गुढीपाडव्याच्या शुभेच्छा देऊन आज मी, डॉ. चैतन्य कुंटे, तुम्हाला एक विशेष 'अष्टांग मार्ग' सांगत आहे. कोरोनाशी सामना करण्यासाठी आता २१ दिवसांचे घरातच असण्याचे व्रत आपल्याला पाळायचे आहे, तेव्हा जनसंपर्क टाळणे आणि स्वच्छता राखणे ह्या खेरीज बऱ्याच गोष्टी करून हे दिवस सत्कारणी लावू -

(१) रोजचा किमान ४ तासांचा *रियाज* - हा '२१ दिवसांचा चिल्ला' आहे असे समजा आणि जोरदार रियाज करा.

(२) रोजचा किमान ४ तासांचा आपल्या *सैद्धांतिक विषयांचा अभ्यास* - पुस्तक वाचन, टिपणे व त्यातून आपल्या विषयाचे आकलन वाढवणे.

(३) आपल्या राग-तालांचे *उत्तम कलाकारांचे आविष्कार* ऐकणे, त्यावर मनन-चिंतन करणे, अनेक कलाकारांच्या मुलाखती, जगभरातील संगीतावरील उत्तम अनुबोधपट आंतरजालावर उपलब्ध आहेत, ते पाहा.

(४) रोज किमान एक बंदिश पुस्तकातील *स्वरालेखावरून बसवणे*, आणि गुरूंनी शिकवलेली किमान एक रचना लिहिणे

(५) चांगल्या कविता, पाठ करा - वाणी आणि स्मरणशक्ती ह्या दोन्हीसाठी त्याचा लाभ होईल. मराठी, हिंदी, संस्कृत, इंग्रजी भाषांतील *उत्तम साहित्य वाचा* पाठांतर वाढवा.

(६) रोजचा *नियमित व्यायाम करणे* आवश्यक आहे.

(७) *घरकामात मदत करा* - कपडे धुणे, इस्त्री करणे, केर काढणे, स्वयंपाक करणे अशा कामांतून एकाग्रता आणि तादात्म्यता साधता येते.

(८) सतत घरात असणे कठीण वाटेल, पण ते आवश्यक आहे - तेव्हा *सकारात्मक राहा, उगीच सोशल मिडियावर वेळ घालवू नका.* (दिवसातून फक्त १५ मि. एवढाच) *विघातक, निराशावादी, अफवा पसरवणारे असे काहीही करू नका.*

येत्या २१ दिवसांत आपण हा *'अष्टांग मार्ग'* पाळू आणि ह्या दिवसांना इष्टापत्ती (ब्लेसिंग्ज इन डिज्जाइज) बनवू..."

समाजमाध्यमे ही दुधारी तलवारीसारखी असतात. त्यांचा योग्य वापर हा निश्चितपणे सकारात्मक परिणाम घडवणारा असतो, हे अशा फेसबुक पोस्ट्सवरून सिद्ध होते.

फेसबुक की कला दालन?

संगीत कलेचा समाजाशी किती घनिष्ठ संबंध आहे हे या दिवसांमध्ये प्रकर्षाने समोर येते आहे. फेसबुक, युट्युब, इंस्टाग्राम या माध्यमांवरच्या लाईव्ह, वॉच पार्टी, स्टेटस अपडेट यांसारख्या तंत्रांच्या मदतीने संगीतप्रेमी सर्व प्रकारे व्यक्त होत आहेत. अधिक विचार केला की लक्षात येते, “कलाकार हा तर समाजाचा अतितरल, संवेदनशील स्तर आहे. संगीतातील दैवी शक्ती मानवी मनावर योग्य तो परिणाम घडवते. संगीताने माणसाच्या विचारांत, आचारात फरक होतो. संगीत हे संस्कृती घडवते आणि संस्कृती माणसाला घडवते. मानसिक रोग बरा करण्याचे शास्त्र म्हणून संगीताचे महत्त्व दृष्टीआड करता कामा नये.” [1]

आता हेच बघा, पुण्यातला संदीप रानडे हा सॉफ्टवेअर क्षेत्रात काम करणारा तरुण जो शास्त्रीय संगीताचाही विद्यार्थी आहे. त्याने कोरोनासंबंधित एक बंदिशच बनवली. फेसबुक, वॉट्सअप यांसारख्या समाजमाध्यमांवर लाखोंच्या घरात त्याला पसंती देण्यात आली. सध्या गाजत असणाऱ्या अशाच काही बंदिशींचे शब्द पाहू.

[संदर्भसूचीमध्ये या बंदिशींच्या सादरीकरणाचा दुवा देण्यात आला आहे. तिथे जाऊन आपण या सादरीकरणाचा प्रत्यक्ष आस्वाद घेऊ शकता.]

(१)

राग बसंत, ताल अद्धा तीनताल, रचनाकार - संदीप रानडे [2]

स्थायी : ना करो ना करो सुनो मोरी बात
 न मिलाओ हात हम जोडत हात
 न लगाओ मुख सो मैल
 अंतरा : मत डरो घर रहो
 कुछ दिन रात
 कोरोना पे मिल करो ना बात
 जग करे निरोगी दीनानाथ

(२)

राग मारुबिहाग कोरोनाला विनवणी [3]

गायिका : विदुषी अर्चना कान्हेरे,
शब्दरचना : नयन वर्तक
राग : मारुबिहाग, ताल तीनताल
जा जा जा रे जा रे तू कोरोना
मत कर देर अब तू कोरोना
सारे जग को दिखा दो तेरी करुणा
करोना धिटाई करोना खिलौना
सारे कारनामे तेरे तूही रे रूकना

(३)

पंडित मोहन दरेकर राग- सोहनी ताल रूपक [4]

स्थायी : ना करो बरजोरी कोरोना रे,
कोरोना रे ना करो बरजोरी शिरजोरी
तुम्हारे कारन सब जग सुना और सुना लागे धाम
करो ना शिरजोरी बरजोरी
अंतरा : जाओ जी जावो तुम अपने धाम
तरपत तरसत सगरा संसार
करो ना शिरजोरी बरजोरी

अभिजात शास्त्रीय संगीताबरोबरच सुगम संगीतक्षेत्रातही अनेक कलाकार कोरोनाच्यासंदर्भात आपली कलाप्रस्तुती देताना दिसत आहेत.

गीत: अरुण सांगोळे, संगीत: प्रसाद फाटक, गायिका: श्रावणी वागळे [5]

इतुके कराना

करा हो कराना..

इतुके कराना जोडोनिया हात नमस्ते कराना !

लोकसंगीत हा भारतीय समाज मनाचा आरसा आहे. साध्या-सोप्या शब्दात, सोप्या चालीमध्ये आणि मोजक्या वाद्यमेळाच्या साहाय्याने लोकसंगीत कलाकार आशय अगदी समर्थपणे रसिकांपर्यंत पोहोचवतात. नुकतेच बातम्यांमध्ये पाहिले की अनेक मजूर, कामगार चालत शेकडो मैलाचे अंतर पार करत महाराष्ट्रातून उत्तर भारतात स्थलांतरित होण्याचा प्रयत्न करत आहेत. या धडपडीत अनेकांना आपले जीवही गमवावे लागलेत. याच विषयाला वाचा फोडणारे आणि हा धोकादायक प्रवास न करण्याचे आवाहन करणारे गीत हृदयस्पर्शी ढंगात सादर केले आहे. भोजपुरी गायिका पद्मश्री मालिनी अवस्थी यांनी. गीताचे बोल आहेत

परदेसी भैय्या... [6]

राष्ट्रीय नाट्य विद्यालय (NSD) दिल्ली येथील २०१९ सालच्या विद्यार्थ्यांनी "फिर मुस्कुरायेगा इंडिया फिर जीतेगा इंडिया" हे आशादायक गीत आधुनिक वाद्यमेळात सादर केले आहे. [9]

संगीत हा समाजजीवनाचा आरसा: गाण्याच्या कार्यक्रमांसाठी माझे अनेक ठिकाणी फिरणे होत असते. अनेक लोकांशी कलाकार म्हणून सातत्याने संपर्क येतो. माझे एक निरीक्षण आहे; [11] आजच्या चकाचक फिल्मि संगीताच्या काळातदेखील एक वर्ग असा आहे की जो आजही 'रेट्रो' गाणीच ऐकतो. छोटी शहरे ही पूर्ण वाढ न झालेल्या अर्भकांसारखी असतात! ना ती धड शहरांसारखी असतात, ना खेड्यांसारखी! मध्येच कुठेतरी त्रिशंकू अवस्थेत लटकत असतात. मूलभूत सोयीसुविधांचा अभाव, प्रचंड बेरोजगारी असूनही तळागाळात पोहचलेली डिजिटल क्रांती हे या भागाचे व्यवच्छेदक लक्षण! जुनाट पारंपरिक मूल्य कवटाळून तर बसायचे आहे, पण शहरी आधुनिकताही अंगिकारायची आहे, या प्रचंड विरोधाभासी प्रतलात इथली जनता राहते. त्यांना नदीम-श्रवणसारख्या संगीतकारांची ना धड रेट्रो, ना क्लासिक, की-बोर्डचा वापर नसणारी गाणी प्रचंड आवडतात. नदीम-श्रवण, आनंद-मिलिंद यांचे संगीत हे या भागांसारखेच 'त्रिशंकू' आहे. [12] तेव्हा आजच्या इतके प्रगत sound programming, sound arranging, music software वगैरे तंत्रज्ञान अजून विकसित व्हायचे होते. ही गाणी ऐकली की तो एक विशिष्ट ठेका मागे मेंदूत रेंगाळत राहतो. निमशहरी भारतातली जीवनशैली वेगवान नसते. ती अतिशय रेंगाळणारी असते. नव्वदच्या दशकातली ही गाणी अशीच रेंगाळणारी आहेत. त्यांना कुठल्या गजल, मुशायरा, साहित्य, संगीत अकादमीत जायचे नाही. ती गाणी पानटपऱ्या, बार, काळी पिवळी यांच्यातच रेंगाळण्यात खुश आहेत. या रेट्रो गाण्यांच्या चालीवरची कोरोना गीते या भागात गायली जात आहेत, सोशल मीडिया वर टाकली जात आहेत असे दिसते. समाजमानस आणि संगीताचा घनिष्ठ संबंध न कळत गुंफला जातो तो असा. पण तरीही आजच्या प्रतिकूल स्थितीमध्ये नव्या-जुन्या पिढीच्या तोंडी अशी देशात जनजागृती करू पाहणारी, जनजागृतीचा प्रचार-प्रसार करणारी आणि सामाजिकतेचे भान जपणारी गीते आहेत हे पाहून खूप बरे वाटले.

परवा टीव्हीवरील बातम्यांमध्ये पोलीस चक्क माईकवर गाऊन सोशल डिस्टन्सिंगचं महत्त्व पटवून देताना दिसले आणि संगीताच्या प्रेरकशक्तीचे महत्त्व नव्याने पटले. एकूणच कोरोना संकटाच्या या प्रतिकूल परिस्थितीत अनुभवाला येणारे संगीतिकी आणि एकूणच कला-साहित्यविषयक सृजन मनाला उभारी देणारे आहे. आपले माणूसपण अधिक बळकट करणारे आहे असे वाटते.

सोशल मिडियावरचे संगीत समारोह : संगीताचे अनेक पूर्वनियोजित संगीत समारोह या प्रतिकूल परिस्थितीमध्ये सोशल मीडियावर सादर केले जाऊ लागलेत. वैयक्तिक खात्यावरून सादर होणाऱ्या

कार्यक्रमांचे एक वेळ ठीक पण वर्षानुवर्षे चाललेल्या, नावारूपाला आलेल्या संकटमोचन समारोह बनारस, हरवल्लभ संमेलन जालंधर, एनसीपीए मुंबई, बनियान ट्री इव्हेंट्स, HCL Concerts, यांनीही सोशल मीडियाचा असा उपयोग करून घेणे ही नव्या पर्वाची जणू सुरुवात आहे असे वाटले.

सामाजिक माध्यमांवरून व्यक्त होणे, व्हिडिओ-फोटो शेअर करणे हे आता केवळ विरंगुळा या स्तरावर उरलेले नाही. या सगळ्या व्यवहाराला आता गंभीर स्वरूप प्राप्त होत आहे. सेलिब्रिटींची फेसबुक, इंस्टाग्राम पेज व्यवस्थापन करणे हा एक व्यवसाय बनत चालला आहे. हौशी कलाकारदेखील फेसबुक बूस्ट, पेड पोस्ट अशा साधनांचा वापर करताना दिसू लागलेत.

सोशल मीडियावरची व्यावसायिक गणिते : Musicians Digistage, HCL Concerts, Swar Shadaj, SmrutiGandha यांसारख्या रसिकप्रिय माध्यमातून कलाकारांचे व्हिडिओ सोशल मीडियावर अवतरतात. यातून कलाकारांना मानधन मिळते तर काही मंच कलाकारांकडून रक्कम आकारतानाही दिसतात. लाईव्ह फॉर लाईव्ह, पोस्ट शेअर करण्यासाठीच्या, पेज लाईव्ह करण्यासाठीच्या विनंत्या तर नित्य व्यवहार बनलेत. कोरोनासारख्या सध्याच्या सगळ्यात जास्त चर्चितल्या जाणाऱ्या विषयाबद्दल पोस्ट टाकून आपल्या सोशल मीडिया खात्यावर लोकांना आकृष्ट करण्याच्या युक्त्या लढवल्या जात आहेत.

युट्युब व्हिडिओवरती ठरावीक हजार लाईव्हसचा टप्पा ओलांडला की मानधन मिळण्याची सोय असते. पाश्चात्य जगात या सगळ्याबाबत खूप जागरूकता आहे. आता हळूहळू भारतातही जागृती होत आहे. लाईव्हस मिळतील अशी गाणी, कधी कधी अश्लील शब्द, विवादात्मक मुद्दे वापरून उत्तान व्हिडिओही बनतात. कोरोनाचा सध्याचा ज्वलंत विषय आपल्या म्युझिक व्हिडिओमध्ये एनकॅश करण्याचा प्रयोग अनेकांनी केला आहे.

सोबत दिलेल्या दुव्यामध्ये कोरोना संबंधित विनोदी गीत आहे. या गीतामधली सांगीतिक अथवा साहित्यिक मूल्य फार उच्च नसली तरी या व्हिडिओला ६५००० लोकांनी पसंती दिल्याचे दिसते.

<https://youtube/cspF9QK5FIA> [10]

नुकत्याच एका फेसबुक लाईव्ह सेशनमध्ये प्रसिद्ध संगीतकार कौशल इनामदार यांनी आपली गाणी सादर केली. व्हिडिओच्या शेवटी त्यांनी लोकांना इंटरनेट बँकिंगच्या साहाय्याने ऐच्छिक रक्कम तिकीट म्हणून देण्याचे आवाहन केले. लोकांचाही त्याला सकारात्मक प्रतिसाद होता असे दिसले.

नाण्याची दुसरी बाजू : सोशल मीडिया आजी-आजोबांना अजिबात न उमजणारा, आई-बाबांसाठी नवीन

असल्यामुळे त्यांची उत्सुकता वाढवणारा शब्द! सोशल या शब्दाचा अर्थ 'समाज संबंधित' असा असला, तरी बऱ्याचदा या माध्यमाचा वापर 'आत्मकेंद्री' आढळतो. 'आपण आयुष्यात किती आनंदी आहोत' याचे प्रदर्शन हेच या सोशल नात्याचे मुख्य ध्येय बनत गेले आहे.

प्रत्येक घटना सोशल मीडियावर अपडेट करण्याची घाई, मग किती लाईक मिळतात याची उत्सुकता आणि कमी प्रतिसाद मिळाला की आपल्यात काही कमी आहे असे वाटून नैराश्य! यात संगीतसाधकाला आवश्यक एकाग्रता भंगते, सादरीकरणातला आणि जीवनातला आत्मविश्वास कमी होतो. समाज माध्यमांमधून कलेसाठीचा जनसंपर्क, मार्केटिंग, ब्रँडिंग, साधत असताना कलेचा स्तर आणि आत्मिक समाधान गमावून चालणारे नाही. अतिरेक झाला की नुकसान ठरलेलेच. अति तेथे मातीच. [7]

समाजमाध्यमांवर कलाकार अनेकदा केवळ दिखाऊपणाचे प्रदर्शन करतात. या विलगवासाच्या काळात दररोज उठून स्वतःच स्वतःचे गाणे समाज माध्यमात ओतणाऱ्या कलाकारांना बाकीचे लोक कंटाळू लागलेत. 'अति केले आणि हसू आले' असे सोशल मीडियाबाबतीत होताना दिसू लागले आहे.

जेव्हा आम्हा तरुणांच्या बरोबरीने, पालकांची पिढीदेखील सोशलजाळ्यात गुरफटताना दिसते, तेव्हा हसावे की रडावे हेच कळत नाही. एखादी सुंदर मैफिल ऐकताना पुढल्या रांगेत बसलेल्या काकू सतत व्हॉट्सअपवर फोटो शेअर करताना दिसतात. यामुळे त्यांचा वेळ त्यांना हवा तसाच जातो, परंतु मागे बसलेल्या खऱ्या रसिकाला जो त्रास होतो त्याचा विचार केला जात नाही. कलाकारांची परवानगी न घेता त्यांचे कलाविष्कार अगदी बेधडक सामायिक केले जातात.

आज 'सोशल स्युसाईड' सारख्या गंभीर घटनाही नजरेआड करता येणार नाहीत. याचा अर्थ आपले सोशल मीडियावरचे अस्तित्व संपूर्णपणे मिटवून टाकायचे.

सोशल मीडिया हा काही आपले सामाजिक अस्तित्व सिद्ध करण्याचा, कलाकार म्हणून स्वतःला स्थापन करण्याचा मुख्य दुवा नाही. हे या विलगवासाच्या काळात जास्त चांगल्याप्रकारे समजू लागले आहे. 'माकडाच्या हाती कोलीत' ही म्हण आपल्याकडे आहेच. ती बरेच काही सुचवून जाते. म्हणून सोशल मीडिया 'माणूस' वापरतोय की माणसात दडलेले 'माकड' वापरतेय यावर विचार व्हायला हवा. तेव्हा जगात अकाउंट उघडल्याबरोबर, सोशल मीडियावर अकाउंट उघडणाऱ्या 'येत्या' पिढीला व्यक्त होण्यासाठी लाभलेल्या, सहज, फुकट उपलब्ध असलेल्या अमर्याद, अथांग सोशल मीडियारूपी समुद्रात स्वच्छंद डुंबता येते. यासाठी त्यांचा हेवा करावा की या माहितीच्या, प्रसिद्धीच्या झगमगाटात तो भरकटून तर जाणार नाही, जीवनमूल्ये विसरणार तर नाही, याची सतत चिंता करावी हा प्रश्न आहे.

शब्दार्थः

चिल्ला : मूळ अध्यात्मिक संदर्भातला शब्द. म्हणजे ४० दिवस चित्त विचलित न होता एखाद्या विशिष्ट ध्येयाने साधना करणे.

बंदिश : रागस्वरूपाला स्पष्ट करणारी पूर्वरचित स्वर, ताल, लय व शब्द यांचा समन्वय साधणारी आकर्षक गीतरचना.

स्थायी : बंदिशीचा पूर्वार्ध जो मंद्र व मध्य सप्तकात अधिक प्रमाणात संचार करणारा असतो.

अंतरा : बंदिशीचा स्थायी नंतर येणारा भाग हा मध्य व तार सप्तकात अधिक संचार करणारा असतो.

उपशास्त्रीय संगीत : राग आधारित गानप्रकार ज्यात रागनियम शिथिल असतात व भावप्रदर्शनाला अधिक वाव दिला जातो.

संदर्भसूची

१. अत्रे, प्रभा. २०११. स्वरमयी, बुक मार्क प्रकाशन, चतुर्थ आवृत्ती, ISBN 978-93-80234-05-2 पृ. ८९

२. https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=1499193940243332&id=179477825548290

३. https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=10157205769045920&id=615755919

४. https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=10207136747013717&id=1733286842

५. <https://m.youtube.com/watch?v=UuFHQJJzolk>

६. Malini Awasthi, Pardesi bhaiyya. <https://m.youtube.com/watch?v=AaTyWD7AjS0&feature=share>

७. कोकीळ श्रुती. <https://amp.momspresso.com/parenting/shruti-kulkarni/article/soshala-midiya-shapa-ki-varadana>

८. माशेलकर, रघुनाथ. सोशल मीडिया - शाप की वरदान?

<https://www.majesticreaders.com/book/12758/social-media-shap-ki-varadan---buy-marathi-books-online-at-majesticreaders->

९. <https://www.facebook.com/483515368357181/>

[posts/3650240038351349/](https://www.facebook.com/483515368357181/posts/3650240038351349/)

१०. GO CORONA, CORONA GO (RAP REMIX by Anup KR) <https://youtu.be/cspF9QK5FIA>

११. मागच्या काही वर्षात "लिसनर्स कॉर्नर महाराष्ट्र दौरा" या संकल्पित कार्यक्रमांसाठी भारतीय शास्त्रीय संगीताचा ग्रामीण भागात प्रसार प्रचार करण्यासाठी मी महाराष्ट्रातल्या अनेक खेड्यांना, लहान गावांना भेटी दिल्या, कार्यक्रम केले.

त्या वेळचे माझे एक निरीक्षण.

१२. Extract from the facebook post by Amol Udgirkar

१३. <https://www.manachetalks.com/10689/interesting-activities-for-kids-to-do-in-vacation-marathi/>

१४. <https://www.loksatta.com/maharashtra-news/what-is-lockdown-how-will-situation-in-maharashtra-bmh-90-2108909/>

